

Rapporten All-Archeo bv 2020

Programma van maatregelen
Antwerpen – Blancefloerlaan 10-20

Natasja Reyns

Bornem
2025

Gemotiveerd advies

Het was tot op heden enkel mogelijk een bureauonderzoek (projectcode 2024C296) uit te voeren. Het verdere vooronderzoek kan pas na de sloopwerken op een veilige manier uitgevoerd worden. Het bureauonderzoek laat echter nog vragen open, waardoor verder archeologisch vooronderzoek nodig is (zie verslag van resultaten). Voor een afweging van de verschillende onderzoeksmethoden die nog in aanmerking komen, verwijzen we naar het onderdeel Onderzoeksmethode in het Programma van maatregelen (zie verder).

Het bureauonderzoek leert ons dat het onderzoeksgebied oorspronkelijk ter hoogte van laaggelegen poldergebied lag. Reeds gekende archeologische waarden in de omgeving geven aan dat het onderzoeksgebied oorspronkelijk archeologisch potentieel gekend moet hebben met betrekking tot resten uit de steentijd tot de middeleeuwen. Door de uitbreiding en vernieuwing van het fort Vlaams Hoofd tussen 1852 en 1854 kwam het onderzoeksgebied echter ter hoogte van het westen van het fort te liggen. Het westen van het terrein kwam daarbij te liggen ter hoogte van de vestgracht. De verwachting is dat de aanleg van de vestgracht een ernstige verstoring van het bodemarchief heeft veroorzaakt.

Vanaf 1930 werd het fort gesloopt en werden het terrein en zijn omgeving sterk opgehoogd. De ophoging is zo sterk dat we kunnen besluiten dat de geplande werken het oorspronkelijke maaiveldniveau, zowel buiten als binnen het fort niet zal raken. Het is enkel nog de vraag of hoger gelegen delen van het fort, zoals de courtine die het onderzoeksgebied kruist, bewaard gebleven zijn en aangesneden worden binnen de verstoringsdiepte van de geplande kelder. Dit dient verder onderzocht te worden. De zone voor verder vooronderzoek heeft een oppervlakte van ca. 1949 m² en valt grotendeels samen met de contouren van de geplande kelderverdieping, met weglating van een geplande ventilatieschacht.

Programma van maatregelen voor uitgesteld vooronderzoek met ingreep in de bodem

Administratieve gegevens

Locatie (provincie, gemeente, deelgemeente, adres, toponiem): provincie Antwerpen, Antwerpen, Blancefloerstraat, Vlaams Hoofd

Bounding box x/y Lambert 72 coördinaten:

- 151043.72, 212305.97
- 151140.49, 212340.91

Kadastrale percelen: Antwerpen, Afdeling 13, sectie N, nummers 915E15, 915N13 en 915P13

Kadastraal plan:

Figuur 1: Kadasterplan met aanduiding van het onderzoeksgebied in rood (www.geopunt.be)

Aanleiding van het vooronderzoek

Zie hoofdstuk 2.3.2 van het verslag van resultaten.

Resultaten van het vooronderzoek zonder ingreep in de bodem

Zie hoofdstuk 2.4.4 van het verslag van resultaten.

Vraagstelling en onderzoeksdoelen

Doelstelling van een uitgesteld vooronderzoek met ingreep in de bodem is nagaan of archeologische niveaus aanwezig zijn in het projectgebied en op welke diepte, om een verdere inschatting te kunnen maken van de versturende impact van de geplande werken. Ook dient het uitgesteld vooronderzoek met ingreep in de bodem uitspraken te kunnen doen over de aan- of afwezigheid van een archeologische site binnen het onderzoeksgebied en over het potentieel op kennisvermeerdering.

Volgende onderzoeksvragen worden behandeld:

- Op welke dieptes bevinden zich relevante archeologische niveaus?
- Waar ligt/lag de hoogste grondwaterspiegel?
- Zijn archeologische sporen aanwezig binnen het onderzoeksgebied en zo ja, wat is de precieze afbakening ervan in de ruimte en in de tijd?
- Kunnen de aangetroffen resten in verband gebracht worden met het 19de-eeuwse fort ter hoogte waarvan het onderzoeksgebied gesitueerd was?
- Wat is het type vindplaats (bewoning, begraving, ...), aanwezig binnen het onderzoeksgebied?
- Wat is de bewaringstoestand van de aangetroffen archeologische sporen?
- Wat is de bewaringstoestand van de aangetroffen materiële cultuur?
- Wat is de potentiële kenniswinst van een eventuele opgraving?
- Is er mogelijkheid tot behoud *in situ* en zijn er eventuele maatregelen nodig om aan het behoudsprincipe te voldoen?
- Indien behoud *in situ* van het archeologisch erfgoed onmogelijk of onwenselijk is in het kader van de geplande bodemingrepen: kan een afbakening gemaakt worden van bepaalde delen van het terrein die voorafgaand aan de werkzaamheden moeten onderzocht worden?

Onderzoeksmethode

De keuze van de methode voor verder vooronderzoek wordt gebaseerd op de volgende vier criteria:

1° is het MOGELIJK deze methode toe te passen op dit terrein?

2° is het NUTTIG deze methode toe te passen op dit terrein (levert het iets op)?

3° is het overdreven SCHADELIJK voor het bodemarchief deze methode toe te passen op dit terrein?

4° is het NOODZAKELIJK deze methode toe te passen op dit terrein (kosten-batenanalyse)?

Voor het verdere vooronderzoek wegen we verschillende onderzoeksmethodes af. Geofysisch onderzoek is niet aangewezen omdat dit geen gegevens over de chronologie van de eventueel gedetecteerde fenomenen kan opleveren. Het potentieel op kennisvermeerdering is voor deze onderzoekstechniek te beperkt.

Veldkartering is niet mogelijk binnen het onderzoeksgebied, omdat het volledige terrein bebouwd, verhard of begroeid is. Het is ook niet nuttig omdat het terrein in de nieuwste tijd sterk opgehoogd werd.

Landschappelijk bodemonderzoek is evenmin relevant. We verwachten binnen de verstoringsdiepte van de geplande werken enkel opgebrachte lagen aan te treffen en mogelijk nog constructies van het fort. Dit betekent ook dat bijvoorbeeld steentijd artefactensites niet verwacht worden binnen de verstoringsdiepte van de geplande werken. Het potentieel op kennisvermeerdering van de uitvoering van een landschappelijk bodemonderzoek is te beperkt om de uitvoering ervan zinvol te maken.

Wel dient een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd te worden om na te gaan of binnen het onderzoeksgebied relevante archeologische sporen aanwezig zijn. Er is met name een verwachting naar het mogelijke voorkomen van constructieresten gerelateerd aan het voormalige fort. De onderzoekstechniek biedt daarvoor voldoende ruimtelijk inzicht en is geschikt omdat een site zonder complexe verticale stratigrafie verwacht wordt, aangezien we verwachten dat de verstoringdiepte van de geplande werken zich beperkt tot de opgebrachte lagen.

De onderzoekszone beslaat steeds de oppervlakte van ca. 1949 m², zoals die afgebakend is op basis van het uitgevoerde bureauonderzoek (Figuur 2). De onderzoekszone kan verkleind worden indien dat op basis van een voorgaande stap in het onderzoek voldoende gemotiveerd kan worden op basis van de bepalingen in de Code van Goede Praktijk, hoofdstukken 5.2 en/of 5.3.

De onderzoeksdoelen zijn succesvol bereikt wanneer de vooropgestelde onderzoeksvragen en de bijkomende onderzoeksvragen die opgesteld worden naar aanleiding van elk assessment beantwoord zijn.

Figuur 2: Zone afgebakend voor verder vooronderzoek, weergegeven op het GRB (www.geopunt.be)

Onderzoekstechnieken

De verstoringdiepte van de verschillende bodemingrepen varieert en ligt nog niet voor alle ingrepen vast. Daarom dient het bodemarchief onderzocht te worden totdat alle aardkundige eenheden

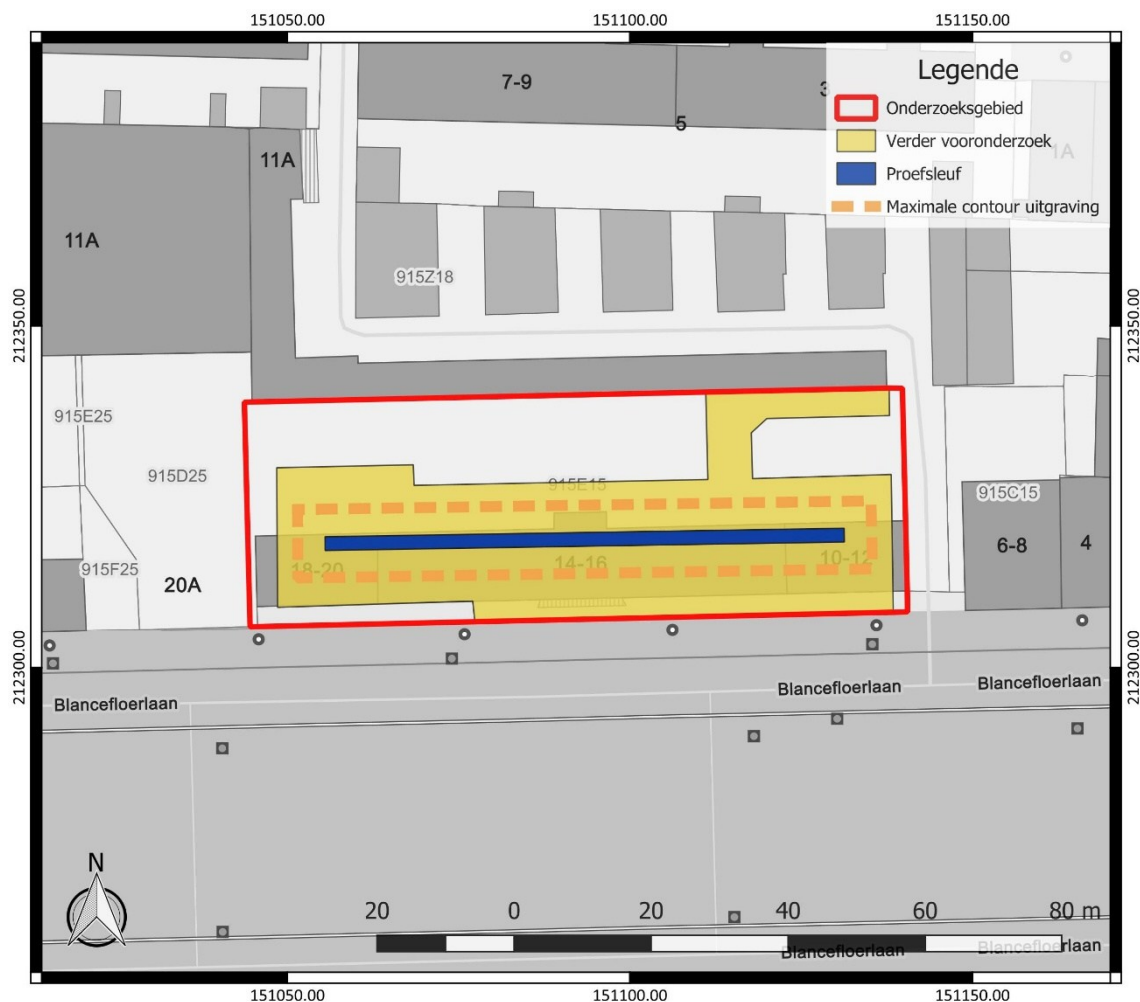
onderzocht zijn waarin archeologische sites in primaire positie kunnen voorkomen, die relevant zijn voor de vraagstellingen van het onderzoek.

Sloop

Voor aanvang van het proefsleuvenonderzoek dient de aanwezige te slopen bebouwing en te verwijderen verharding gesloopt te worden. De uitbraak van verhardingen, funderingen en andere ondergrondse massieven kan tot op een hoogte van 4 m TAW zonder begeleiding van een archeoloog plaatsvinden. Blijken tijdens de sloopwerken bodemingrepen plaats te vinden dieper dan 4 m TAW, dan dienen deze sloopwerken te gebeuren onder begeleiding van een archeoloog.

Proefsleuven

Voor de gehanteerde onderzoekstechnieken is hoofdstuk 8.6 van de Code van Goede Praktijk van toepassing. Er wordt gewerkt met continue, parallelle proefsleuven. In dat geval heeft het gebruik van 2 m brede sleuven met een tussenafstand van 15 m een hogere trefkans dan 4 m brede sleuven met een tussenafstand van 20 m.¹ De aangelegde proefsleuven dienen een breedte van 2 m te hebben.

Figuur 3: Inplanting van de proefsleuven (blauw), binnen het onderzoeksgebied (rood), weergegeven op het GRB (www.geopunt.be)

¹ Haneca et al. 2016, 48

Figuur 4: Inplanting van de proefsleuven (blauw), binnen het onderzoeksgebied (rood), weergegeven op de topografische kaart van 1879-1886 (www.cartesius.be)

Er wordt slechts één proefsleuf voorzien, centraal binnen de te onderzoeken zone. De beoogde oppervlakte die onderzocht dient te worden door middel van proefsleuven, bedraagt minimaal 10 %. Dit wordt niet behaald aan de hand van het vooropgestelde sleuvenplan, dat voorziet in 75 lopende m proefsleuven. Dit resulteert in een onderzochte oppervlakte van ca. 7,7 %.

De aan te leggen proefsleuf zal op een diepte van ca. 4,3 m aangelegd worden. Dit betekent dat de proefsleuf ter hoogte van het maaiveldniveau 4x breder aangelegd moet worden om veilig te kunnen werken. Per 1 m dieper onder het maaiveldniveau moet de wand van de uit te graven put 1 m inspringen.

Voor een goede selectie moeten de proefsleuven normaal gezien aangevuld worden met kijkvensters en/of dwarssleuven. De oppervlakte hiervan bedraagt minimaal 2,5 % van het onderzoeksgebied. De zijden van de kijkvensters meten maximaal 13 x 13 m. Door de technische beperkingen en beperkingen ten aanzien van veiligheid is de aanleg van kijkvensters of dwarssleuven niet mogelijk tijdens het uit te voeren proefsleuvenonderzoek.

Het is het meest aangewezen om de proefsleuf aan te leggen met een west-oost oriëntatie, haaks op de verwachte verdedigingsmuur van het fort en rekening houdend met de oriëntatie van de grenzen van de zone die onderzocht dient te worden aan de hand van proefsleuven. Op die manier kan het proefsleuvenonderzoek efficiënt uitgevoerd worden.

Na uitvoering van het proefsleuvenonderzoek dient een evaluatie gemaakt te worden van de eventuele aanwezigheid van relevante archeologische sporen en een relevante archeologische vindplaats. Dit kan resulteren in een programma van maatregelen voor een opgraving. Dit houdt in het uitvoeren van veldwerk, de uitwerking van de opgravingsresultaten en indien dit aan de orde is, het uitvoeren van natuurwetenschappelijk onderzoek en conservatie.

Voorziene afwijkingen ten aanzien van de Code van Goede Praktijk

De oppervlakte van de aan te leggen proefsleuf ligt lager dan 10 % van het terrein en ook de aanleg van kijkvensters of dwarssleuven wordt niet haalbaar geacht omwille van de grote diepte waarop de proefsleuf aangelegd moet worden. Het sleuvenplan resulteert in een onderzocht percentage van 7,7 %. We menen echter dat het voorziene sleuvenplan er in slaagt de doelstellingen van het onderzoek te bereiken en een antwoord te bieden op de onderzoeksvragen, aan de hand van een veilige en uitvoerbare onderzoeksmethode.

Bibliografie

Haneca, K./S. Debruyne/S. Vanhoutte/A. Ervynck, 2016: Archeologisch vooronderzoek met proefsleuven. Op zoek naar een optimale strategie, Brussel.